

Отримано: 14 квітня 2025 року

Прорецензовано: 22 квітня 2025 року

Прийнято до друку: 29 квітня 2025 року

email: i.rusnak@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8355-7389>

Researcher ID: FSW-3816-2022

DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26\(94\)-112-117](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-112-117)Руснак І. С. «Празький текст» Уласа Самчука (на матеріалі романів «Саботаж УВО» та «На краю часу»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 112–117.

УДК: 821.161.2-3.09:908(437.311)

Руснак Ірина Євгенівна,
доктор філологічних наук, професор,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

**«ПРАЗЬКИЙ ТЕКСТ» УЛАСА САМЧУКА
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «САБОТАЖ УВО» ТА «НА КРАЮ ЧАСУ»)**

Статтю присвячено дослідженню репрезентації образу Праги у романах «Саботаж УВО» та «На краю часу» Уласа Самчука. Авторка проаналізувала міський простір Праги як тло для розгортання сюжетів вказаних творів, а також його роль у формуванні ідентичності персонажів, визначенні їхніх життєвих траєкторій. У статті виявлено, що празький досвід письменника мав безпосередній вплив на формування історіософських поглядів письменника, що збагатило його прозу новими ідейними та образними шарами.

Ключові слова: Улас Самчук, вісниківство, «празький текст», художня історіософія, топос, локус.

Iryna Rusnak,
Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

**«THE PRAGUE TEXT» BY ULAS SAMCHUK
(ON THE BASIS OF THE NOVELS «SABOTAGE OF THE UVO» AND «ON THE EDGE OF TIME»)**

The article is devoted to the study of the representation of Prague in the artistic heritage of Ulas Samchuk. The aim of this work is to analyse the reflection of the urban space of the capital of Czechoslovakia in his fiction, particularly in the novels *Sabotage of the UVO* and *On the Edge of Time*. The article also interprets the connection between Prague's space and the fates of the characters in these works and explores the concepts of the writer's artistic historiography, formed under the influence of his time in Prague.

Keywords: Ulas Samchuk, visnykivstvo, «Prague text», artistic historiography, topos, locus.

Постановка проблеми. Українське літературознавство впродовж тривалого часу здійснює дослідження творчості Уласа Самчука. У численних студіях незмінно можна простежити вісниківський контекст, що зумовлено становленням письменника та формуванням його індивідуального творчого методу в силовому полі митців, об'єднаних на ідейно-естетичних засадах навколо «Літературно-наукового вісника» (Львів). Окремі дослідники окреслюють це мистецьке коло як «празьку школу», визнаючи Прагу основним місцем їхнього перебування і творчості в міжвоєнну добу. Однак науково точним є все-таки термін *вісниківство*. Поняття «Празька школа» вперше запропонував Ю. Лаврінченко, згодом воно набуло поширення у журналі «Сучасність» (Мюнхен, Німеччина). 1991 року вказане означення перейшло в українську науку, де й досі його використовують для штучного відокремлення творчості письменників-вісниківців від ідей Д. Донцова і редакційного ним часопису. Такий стан справ цілком відповідає стратегії дослідників, які уникають глибокого аналізу формування націоналістичного світогляду в міжвоєнну добу. Подібні наукові маніпуляції спростував О. Баган у низці публікацій (Баган, 1; 2; 3; 4). Тож принципово сприйматимемо У. Самчука та його мистецьке середовище в міжвоєнному часі як вісниківство – генерацію творчих особистостей, естетичні пріоритети яких сформувалися в «<...> параметрах філософського ірраціоналізму, політичного націоналізму, культурологічного традиціоналізму, естетичного неоромантизму й героїзму, морального волонтаризму, які вибудував Д. Донцов» (Баган, 2). А Прага відігравала важливу роль у становленні кожного митця цієї формації. У творчості вісниківців наявні тексти, що відображають їхню взаємодію із семіотичним простором столиці Чехо-Словаччини як місця життя та творчості. У цих текстах наявний багатоаспектний синтез власного й запозиченого, особистісного та надособистісного, текстуального й позатекстуального рівнів. Отже, йдеться про сформований корпус текстів, інтегрованих празьким художнім кодом. Як зазначає О. Коцарев, «празький текст» української літератури і Прага як літературна локація в українському дискурсі представлені переважно в контексті творчості еміграційних митців. І далі дослідник додає: «<...> і їх, принагідно кажучи, не аж надто детально виписано» (Коцарев, 5: 27).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш ретельно окреслену проблему осмислено в кількох статтях і дисертації Ю. Клімчук, де, зокрема, авторка з'ясувала вплив празького духовного, соціального й культурного феномена на творчість поетів-вісниківців (Клімчук, 6; 7; 8). Однак «празький текст» У. Самчука не був предметом окремого наукового дослідження. Лишень у передмові до видання його прозових творів (Руснак, 10: 9–28) авторка цієї статті з'ясувала певні аспекти зазначеної проблеми, яка, втім, потребує глибшого осмислення.

Улас Самчук прибув до Праги наприкінці 1920-х років. Саме тут остаточно сформувалася ідейно-політична позиція митця, який став активним учасником націоналістичного підпілля, провідним публіцистом Української Військової Організації (УВО), що боролася проти польської влади та її антиукраїнської політики на західноукраїнських землях. Згодом письменник очолював секцію митців, журналістів і письменників Культурної референтури Проводу українських націоналіс-

тів. Політичну діяльність він активно поєднував із творчістю. Тож празький період Самчука-прозаїка збагатив українську літературу такими знаковими романами, як «Волинь» (1932–1937), «Гори говорять!» (1934), «Марія» (1934), «Кулак» (1937), а також збірками модерних оповідань «Месники» (1932) і «Віднайдений рай» (1936). До цього ж періоду належить роман «Саботаж УВО» (1931). Разом із романом «На краю часу» (1963) і книгою мемуарів «На білому коні» (1965) вони формують «празький текст» прозаїка. Варто зауважити, що зазначені романи тривалий час зберігалися в авторських рукописах і до цього часу залишаються маловідомими в літературознавчому дискурсі. Їх перша публікація відбулася 2022 року в харківському видавництві «Фоліо».

Мета статті полягає в дослідженні репрезентації образу Праги в романах «Саботаж УВО» та «На краю часу» У. Самчука. Для досягнення мети поставлено кілька **завдань**: проаналізувати відображення міського простору столиці Чехо-Словаччини в названих творах письменника; проінтерпретувати зв'язок означеного простору з долями персонажів романів; окреслити деякі історіософські погляди У. Самчука, сформовані під впливом празького досвіду.

Виклад основного матеріалу. Прага як один із центральних топосів географічного простору є важливим елементом художнього світу романів «Саботаж УВО» і «На краю часу». Він впливає на розвиток сюжетів, характери персонажів, створює особливу атмосферу і транслює історіософські ідеї автора. Прага як міський простір постає в У. Самчука складною, живою системою, що поєднує в собі багату історію, різноманітну архітектуру, активне соціальне та культурне життя, а також певні виклики для українців-емігрантів, пов'язані з подіями міжвоєнної доби.

Художнє моделювання міського простору в аналізованих романах відзначається динамічним характером при збереженні його глибинної, незмінної сутності. Урбаністичний наратив автор формував через складну конфігурацію взаємопов'язаних локусів – районів, вулиць, площ, майданів, кожен із яких репрезентував індивідуальний хронотоп та семантичне наповнення. У романі «Саботаж УВО» колоритні образи урбаністичного пейзажу передають відчуття часу, історії та контрасту між минулим і сьогоденням¹: «Далекий, майже безмежний обрій утинали чотири вежі будов, які темними громадами збилися тісно, вкриваючи землю своєю твердою камінно-залізною масою, міцно, як поліп, тримаючись її поверхні. Старовинний Карлів міст зі своїми дивовижними, кучерявими фігурками, що цілі століття терпливо й віддано виконував свою службу, тепер, полятий вилощеним асфальтом, лежав спокійно, як перепрацьований дідуган, в той час, як по інших, геть на півдні, аж до залізного, гриміли потяги, сунулись трамваї, самоходи...» (Самчук, 12: 55). Порівняння архітектурного ансамблю старої Праги з поліпом візуалізувало щільність урбаністичної забудови та глибоку вкоріненість міста у твердиню, створювало візуальний ефект монументальності та статичності, що оприявнювало невидимий емоційний зв'язок з історичною спадщиною столиці.

Старовинний Карлів міст у цитованому уривку – не просто інженерна споруда, це свідок історії, вірний слуга міста. Персоніфікація символізувала історичну значущість, стійкість традицій і незмінність давніх цінностей. Незвичайні «кучеряві» фігурки, що прикрашали міст, додали естетичної витонченості та унікальності цьому символу Праги. Контраст між його багатовіковою службою, старовинною бруківкою і сучасним «вилощеним асфальтом» підкреслив зміну епох, зіткнення минулого та сьогодення. Різкий зсув фокуса на південь, де панувала динаміка сучасного життя, створювала яскравий контраст зі спокоем попереднього малюнка. Звукові образи акцентували енергію та шум нового часу. Цитований уривок є прикладом майстерного поєднання конкретного опису празького ландшафту з глибоким символічним підтекстом. Він передає не лише візуальні враження, але й складне відчуття історії, плинності часу та співіснування різних епох в одному міському просторі.

У. Самчук використовував урбаністичний пейзаж не просто як фон для розгортання подій, а як активний елемент, що відображав складний і багатограний внутрішній світ героїв, їхні емоції, думки та ставлення до навколишньої дійсності. Аналіз окремих замальовок міста сприяє глибшому проникненню в психологію конкретного персонажа та верифікації його прагнень: «На майдані Вацлава, не дивлячись на пізній час, ще повно люду. Довжелезними рядками стоять по обох боках таксівки, виграють світляні реклами, гудуть бари, кав'ярні, крутять кіно противосенні фільми разом з веселими оперетками та шлягерами. Коло палацу великого шевця Баті купчаться юрби цікавих. Блискучі, гвинтові реклами звабливо проносять перед очима кожного цілі китиці взуття, а далі увесь простір у світлі тисячі вогнів виблискує нахабно своїм багатством» (Самчук, 12: 68).

Цитований уривок подає яскравий і динамічний образ Вацлавської площі як епіцентру нічного міського життя Праги. Головний герой помічає безліч дрібних деталей: довгі ряди таксі, світляні реклами, звуки барів і кав'ярень, репертуар кіно-театрів, рекламу взуття, сяйво вогнів у місті. Це засвідчує його спостережливість і зацікавленість у дослідженні невідомого світу. Тарас Дужий спостеріг співіснування в одному просторі протилежних явищ: серйозних воєнних фільмів і легких опереток, гулу розваг і прихованої тривоги. І це виказувало його особливу увагу до суспільно важливих тем. Герой глибоко усвідомлював усю складність і неоднозначність дійсності. З одного боку, юнак відчував захоплення енергією міста; з іншого, він критично ставився до побаченого, оскільки відчував прірву між міською метушнею, демонстративним матеріальним блиском європейської столиці та тими цінностями, які привели його в цей простір. Очима героя зображено Прагу як яскраве, контрастне та динамічне місто, сповнене як привабливості, так і потенційної критики.

Подібне маємо і в іншому створеному письменником візуальному образі Праги, де мальовничі куточки міста спонукають головного героя до глибоких роздумів над важливими соціально-історичними проблемами: «Тарас йде повільними кроками по хіднику Регрового побережжя від Народного театру в напрямку Залізного мосту. Справа за залізними поручами, обшита гранітовими берегами спокійно, ніби заснула, лежить Влтава. Зграї диких, але досить рахманих качок та мавок скиглячи літає понад водою, падає в неї стурбовано, купається і зірвавшись відлітає знов десь у напрямку до Королівського парку. Тарас спинається, спирається на поруччя, дивиться в спокійну непрозору, брудно-зеленувату масу води й думає. <...> Праворуч далі, ген на горі красується Градці шпичастим костелом св. Віта... Все це так само, як і перед роком, вражає його своєю сильною й стрункою красою, вражає тою чудесною, без дисонансів гармонією, в якій в кожному тоні чується чутливу мистецьку руку, що вміє всі композиції звести в одну таку потужну картину краси. Глибокою борозною врзується в його тамку вся ця маса довгих терпеливих зусиль людської творчої сили й викликає з найглибших закутків

¹ Для більш об'єктивного висвітлення теми у статті використано об'ємні цитати з маловідомих романів письменника.

його свідомості жаль, заздрість і злобу, чому власне все життя народу, до якого сам належить, проходить так марно, весь час в атмосфері найжорстокої боротьби, за своє ім'я, існування, й всі видимі здобутки такі цінні та чисельні завжди й скрізь безжалісно нищились і нищяться якимись незрозумілими силами, зміст і значіння котрих просто не щастить основно висвітлити» (Самчук, 12: 466–467).

Наведений фрагмент є яскравим прикладом того, як психологічно насичений імпресіоністичний пейзаж виступає потужним засобом розкриття внутрішнього світу персонажа. Через детальні сенсорні описи, використання персоніфікації та символічних образів У. Самчук створив не лише візуальну картину, але й передав емоційний стан героя, його роздуми та сприйняття навколишнього світу. Відчуття спокою, легкої меланхолії та водночас захоплення красою пронизує уривок, відкриваючи читачеві подробиці внутрішнього стану Тараса Дужого.

Споглядання міського ландшафту викликало в головного героя сильне естетичне почуття, щире захоплення величию архітектури, в якій він вбачав результат творчого генія людини. Краса та велич Праги болюче контрастували з тривогами юнака за долю рідного народу, вражаючи глибоким емоційним та інтелектуальним резонансом. Цитований уривок – це фактично внутрішній монолог, в якому зовнішні спостереження Тараса тісно переплетені з глибокими роздумами та емоційними переживаннями. Пейзаж слугує каталізатором для його рефлексій про власну ідентичність та долю українського народу. Так письменник передав глибоке розуміння специфіки пражського культурного простору та його здатності впливати на свідомість українського емігранта-націоналіста (Тарас Дужий – член підпільної націоналістичної організації).

Географічному топосу Праги в романі «Саботаж УВО» протиставлено топос волинського села Тилявки, батьківщини головного героя. Названі топоси уособлюють символічні полюси його внутрішнього світу. Простір села маркований інтимними спогадами, пов'язаними з періодом становлення Тараса Дужого як особистості та національно свідомого громадянина. Тут локалізовано ключові етапи його життя: вчителювання, громадську активність, особисту драму кохання, арешт і втечу за кордон. Село перетворилося на простір його пам'яті, первинних ідентифікацій і витоків національного пробудження. Натомість міський простір Праги став середовищем ідейної кристалізації, шліфування світогляду та наповнення життя Тараса Дужого ідеологічним змістом Чину та Боротьби.

Протиставлення міста і села не є випадковим для творчості Уласа Самчука. Вже в ранній прозі прозаїк окреслив історіософську парадигму, яка в подальшому стане однією з центральних у його прозі. Це свідчить про системність і глибину авторського осмислення культурно-історичних розломів, активних пошуків національної ідентичності через призму художнього зображення різних просторових моделей.

У художньому світі роману «На краю часу» топографія Праги представлена через фіксацію численних урбаністичних подробиць, характерних для її історичних районів, таких як Альбертов, Градчани, Виногради, Вишеград, Девиці, Жижков, Мала Страна, Нусле, Панкрац, Празький Град та Сміхов. Індивідуальна атмосфера та архітектурний профіль кожного з них мали важливе значення для характеристики головних персонажів. Ось як у контексті урбаністичного ландшафту автор не просто простежив міський маршрут головного героя, але й розкрив його внутрішній стан: «Бойчин прямує далі попід високим муром Францішканського монастиря до площі Карла. Його мета – Клементіум на Старій Празі. <...> Проминувши широку площу Карла, пройшовши вулицю Водікову, перетявши вулицю Народну, починається старе місто з його вузькими, покрученими, темними вуличками. Все тут нагадує давні часи феодалізму, можливо, навіть середньовіччя. Невимовно прекрасна, готична міська радниця з її дивовижним соняшним годинником і величний, модерний, ніби витесаний зі скелі пам'ятник Івана Гуса, що стоїть серед Староміської площі. На цій дійсно Староміській площі, між цими справді старовинними почорнілими будовами Бойчин відчуває себе якось відмінно, інакше, аніж в тому модерному світі. Ще треба повернути і пройти кілька вуличок середньовіччя, і ви заходите на терен Клементіум. Це великі, барокові, старовинні будови, у яких розміщені університетські факультети переважно гуманітарних наук. Тут міститься будова університету німецького, тут також основа університету Карлового. Декілька будинків втиснуто сюди вже модерного часу, а один з них збудовано зовсім недавно» (Самчук, 11: 70–71).

Детальний опис маршруту Яреми Бойчина створює відчуття реальності та конкретності місця дії. Він чітко розділяє сучасну частину міста (район Альбертова з його широкою площею Карла) та Старе Місто, що ніби виринає з іншого часового виміру. Персонаж потрапляє до історичного ядра Праги, для якого характерні вузька конфігурація вуличної мережі, звивистість її планування та тьмяна освітленість.

Фраза «На цій дійсно Староміській площі, між цими справді старовинними почорнілими будовами» – особливий наративний акцент, що передає глибоке враження Яреми від історичної атмосфери місця. Такий мікропростір асоціювався у нього з епохою феодалізму та середньовіччя. Так У. Самчукові вдалося підкреслити автентичність і візуальну особливість невеликого клаптика європейського простору, що викликав у головного героя благоговіння, відчуття присутності в цьому знаковому місці. Раптом у фокусі опису знакових архітектурних домінант площі опинився монументальний пам'ятник Івану Гусу в стилі модерн. Саме він виразно візуалізував діалог між різними історичними епохами міського простору. Реакція Яреми Бойчина на побачене підкреслювала особливий емоційний вплив історичного антуражу на нього, атмосфера Старого Міста резонувала з його внутрішнім світом.

У романі «На краю часу» пражський урбаністичний ландшафт репрезентований через перцепцію персонажів як унікальний простір полістилістичної архітектурної інтеграції, де готичний костел св. Ганни когнітивно співіснував із ренесансними палацовими комплексами, бароковим фасадом Виноградського театру та елементами архітектури модерну. При цьому пам'ятник, «<...> який представляв лицаря у шоломі на великому бронзовому коні» (Самчук, 11: 241), темпорально та візуально разюче суперечив атрибутам новочасної комерційної інфраструктури, зокрема вітринам фірми «Батя» чи ошатній залі кав'ярні «Електра». Додатковим елементом візуального ряду виступала динаміка міської реклами та хаотичного трамвайного руху. Зазначені аспекти в поєднанні між собою сприяли створенню перцептивного образу Праги як унікального міського середовища, що характеризувалося інтеграцією різночасових і полікультурних елементів, де явище синтезу розглядалося як конвенційне та бажане.

Маршрути, якими рухалися герої роману, топографічно точні, їх можна легко відтворити на місцевості. Ось дорога Яреми Бойчина до кав'ярні: юнак пішки вирушив бічними вуличками в напрямку Виноградів, дійшов до площі Йозефа

Каєтана Тила, перейшов на вулицю Фоша. Там попрямував досить порожнім хідником до кав'ярні «Наше» на розі вулиць Фошової та Заградної. Тут, у затишному ресторанчику, де збиралися українські емігранти, він відчував обережний оптимізм, підкріплений відчуттям причетності та підтримки, що так контрастувало з його внутрішньою боязкістю та схильністю до самотності. Він знаходив розраду і надію в присутності земляків, що допомагало долати відчуття власної незначущості на шляху до омріяної мети.

Прага постає також простором бажань Яреми Бойчина, що засвідчено його прогулянками з коханою: «І ось вони, не маючи більше ніяких слів, ходять з вулиці на вулицю під зливним дощем, пройшли здовж площі Вацлава, повернули по Пшікопах, дійшли до Репрезентачного дому, повернули на вулицю Гибєрнську, пробрели побіля мрачного Масарикового двірця, вирвалися насупроти скверу Вільсона, нарешті знов опинилися у «Електрі», від якої вони не могли одірватися, пили знану каву з битою сметанкою» (Самчук, 11: 306–307). Перелік послідовних дій у зображенні променаду двох закоханих увиразнив відчуття їхнього глибокого самозаглиблення у цьому, на перший погляд, безцільному пересуванні міським простором. Вони тривалий час не наважувалися на фізичну близькість, відчували «велику, гостру спрагу, від якої пересихали уста і в'янули, мов скошена билина, їх тіла» (Самчук, 11: 307). Попри очевидний інтенсивний емоційний зв'язок між Яремою та Марією, еротичне «полоум'я» їхньої пристрасті парадоксально довгий час не знаходило свого логічного завершення. І ось тепер це сталося. Прогулянка містом під дощем після такої бажаної близькості є метафорою емоційного шляху закоханих. Вони пройшли через період очікування та напруги, і тепер, звільнені від обтяжливої стриманості, досліджували свої стосунки у новому вимірі. Відсутність слів підкреслила глибину їхньої задуми, а невибагливий маршрут мандрівки містом відобразив різні відтінки почуттів – від ейфорії до спокою та задумливості. Повернення до знакового місця та спільний ритуал кавування символізували зміцнення їхнього зв'язку та початок нового етапу у взаєминах.

Наративна структура роману «На краю часу» включає низку фланерій головного героя празьким міським простором, що функціонують як засіб розкриття його внутрішнього світу. Ярема Бойчин бродить вулицями і вуличками Праги, занурюючись в атмосферу міста та споглядаючи динаміку європейського способу життя: «Зрідка проходили навхрест трамваї. Між деревами спокійно стояла широка фігура авторки відомої "Бабічки" Кароліни Светлої. Проти неї, на другому боці вулиці, мов привид між кущами бозу, стояла висока, біла, мармурова фігура іншої поетки. Далі стояла висока, масивна, темна будова Техніки, а ще далі, зліва, на кінці площі, стояв мовчазний, загадковий, бароковий, освітлений двома ліхтарями, старовинний будинок "Фавстув дум", у якому, за переказами, мав жити колись той самий доктор Фавст, що його вивів у вічність і засудив на безсмертя Гете» (Самчук, 11: 122–123). Уривок створює медитативний і дещо загадковий образ празького простору, де історія, культура та літературні асоціації органічно переплелися зі спокійною атмосферою. Акцентування на пам'ятнику Кароліні Светлій на Вацлавській площі, будівлях технічного університету і Дому Фауста на Карловій площі наділяє простір символічною глибиною і відтворює почуття та переживання Яреми Бойчина, його роздуми про минуле, культуру та вічні питання. Пейзажна статика, позначена тишею та спокоєм, слугує тлом для розгортання внутрішньої динаміки героя, чие прагнення досягнути незнайомий європейський світ реалізується через заглиблення у міське довкілля та інтроспекцію.

Іноді складна топографія празьких міських артерій заводила протагоніста на маргіналізовані урбаністичні локуси, з-поміж яких район Жижков був для Яреми найменш привабливим (Самчук, 11: 231). Це було зумовлено гострим відчуттям монотонності, аскетичності та відсутності особливого колориту означеної локації. Однотипні споруди, що візуально асоціювалися з військовими казармами, домінували у цьому невибагливому просторі; гнітючого враження безбарвній картині додавали вітрини численних комерційних закладів. Вулична мережа вражала сірою палітрою та тривіальністю, їй бракувало тієї вишуканості, яку герой віднаходив в історичних закутках Праги.

Негативною конотацією маркована ще одна празька локація – ріг вулиць Кароліни Светлої і Народної, де знаходився відомий усім емігрантам великий п'ятиповерховий брудно-сірий будинок з написом «Полицейні жедітельстві» і «<...> маленьким білим левиком на червоному тлі. Вхід з вулиці Светлої, другий поверх вліво, кімната шістдесят два» (Самчук, 11: 8). Сюди кожен вигнанець приходив за омріяним документом для легалізації свого перебування в європейському просторі. Опис поліцейського управління увиразнює негативне відчуття потенційної напруги, що супроводжувала кожну зустріч українського емігранта з представниками бюрократичного апарату відділку. Щоразу ситуація підкреслювала необхідність постійного артикулювання перед владними інституціями своєї національної самоідентифікації, зокрема доконечне розрізнення української та російської приналежності емігранта.

В У. Самчука Прага постає як імагологічний літературний образ, який «<...> за своєю природою і структурою є ансамблем уявлень та ідей про Інше, не Свій світ і культуру, що неминуче виводить цей образ на перехрестя проблем ідеологічних і культурологічних, нерідко й політичних» (Наливайко, 9: 95). У романі «На краю часу» Прага – це місце, де творилася історія, жили видатні особистості, і ця аура, як потужна магнетична сила, вабить українського емігранта: «І ось вона нарешті та Прага. Ось вона під його зором. Тут десь в її хащах багато імен, які приваблювали увагу Яреми вже багато років. Він також знав, що це місто, єдине в землі славян, виросле в кліматі справжньої Європи. Що це таке – той клімат, і що це – справжня Європа, Ярема не може сказати точно. Це лише відчуття. Він пригадує собі один лист, що його писав колись його знайомий з Праги. Тут, писав він, я бачив уперше, як на першого травня проходили лави людей різних партій, включно з комуністами, і всі були однаково хоронені законами порядку... Нечуване становище у просторі славян... Де люди тяжко вміщуються в одному просторі, поділені переконаннями... Ярема хотів бачити таке місце на землі і хотів подихати його повітрям» (Самчук, 11: 47). У цитованому уривку Прага не тільки географічно віддалений від України простір на карті Європи, а й символ інакшості, гармонії, європейськості та політичної зрілості. Вона уособлює світ, де існують інші правила гри, де можлива єдність попри розбіжності, і куди прагне герой у пошуках відповіді на питання про злагоду та порозуміння у його рідному просторі.

Інший світ для Яреми Бойчина – це також якісно інший рівень буття, позначений доступом до знань, творчості, іншим духовним кліматом і ментальністю. Світ інтелектуальної думки і мистецтва відкриває герою доступ до ідей, що так не схожі на його попередній досвід, але вражаюче впливають на формування його світогляду. Перебуваючи в іншому середовищі, герой усвідомив глибоку відмінність між собою та новим оточенням як у мисленні, так і в глибинному ставленні до життя.

Це вже не просто подорож європейським простором, а перехід до іншого соціального та інтелектуального рівня буття, як-ому притаманне гостре усвідомлення власної інакшості, що спонукала героя до активного думання і діяння.

У романі «На краю часу» динаміка взаємодії героя з Іншим світом відображає поступову зміну: від нав'язливого відчуття власної відмінності, породженої безправ'ям його батьківщини, до усвідомлення рівноправного входження України у цей світ: «<...> тужилося за Парижем галльського світу, за Лондоном сучасних великих англо-саксів, за Римом великих минулих римлян. Світ! Світ! Світ! Океани! Континенти! Нью Йорк! Америка! І через них – Київ! Київ, що входить у світ і якого світ пізнає як свого, як рівного, як елемент однієї формули, що зветься Світ. Світ! Не його край, а сам світ!» (Самчук, 11: 188). Головна історіософська думка цитованого фрагмента – ствердження самоцінності та можливості інтеграції української нації в світовий історичний та культурний процес на засадах рівності. Київ (уособлення Української Держави) повинен позбутися колоніального минулого й утвердитися як рівноправний учасник світової історії.

Назва роману «На краю часу» має глибоко метафоричний зміст. Після століть перебування під іноземним пануванням, українці на початку ХХ століття отримали шанс здобути власну державу. Проте через внутрішні чвари, зовнішню агресію та інші фактори цю можливість швидко втратили. Відтак українські землі вкотре опинилися під владою різних держав, що спричинило чергове загострення українського національного питання. Саме цей драматичний досвід поразки та усвідомлення того, що історія могла піти іншим шляхом, і відображено в метафорі «на краю часу».

У романі «край часу» осмислено не лишень як історичну межу, але також як стан національної свідомості. «Край часу» поставив головного героя перед екзистенційним вибором, змушуючи осмислити своє місце і призначення у світі. Відкритий фінал роману увиразнив метафоричність назви, яка символізує не лишень потребу в подоланні історичних обмежень, але й передчуття тривалої боротьби за Українську Державу. Для письменника ця часова межа стає точкою біфуркації, що ознаменовує майбутні якісні зрушення в історичному розвитку України.

Висновки. Образ Праги займає значне місце у художній спадщині У. Самчука. Аналіз романів «Саботаж УВО» та «На краю часу» засвідчив, що відображення міського простору столиці Чехо-Словаччини є не лише тлом для розвитку подій, він активно впливає на долі персонажів, формуючи їхні ідентичності та визначаючи їхній життєвий шлях. Осмислення празького досвіду письменника дозволило виявити його безпосередній вплив на формування історіософські погляди У. Самчука, що збагатили його прозу новими ідейними та образними шарами.

У майбутньому студії над «празьким текстом» у романах «Саботаж УВО» та «На краю часу» У. Самчука можуть бути зосереджені на дослідженні ролі Праги як одного з ключових центрів українського еміграційного політичного та інтелектуального дискурсів. Аналіз зображення чеської столиці як осередку наукової, літературної та політичної активності української еміграції відкриє нові деталі для розуміння контексту формування світогляду та творчості письменника. Не менш важливим є дослідження «празького тексту» в Самчуків мемуарній прозі, де він набуває певної цілісності. Компаративний аналіз художньої та мемуарної репрезентації Праги допоможе розкрити специфіку авторського сприйняття та важливість цього міста для української інтелектуальної еліти в еміграції міжвоєнної доби.

Література:

1. Баган О. Вісниківство як ідея. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: Роман, оповідання, новели. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2009. С. 3–8.
2. Баган О. Вісниківство як феномен націоналізму в культурі. Url: <https://ukrpohliad.org/blogs/visnykivstvo-yak-fenomen-natsionalizmu-v-kulturi.html> (дата звернення: 21.02.2025).
3. Баган О. Естетика і поетика вісниківського неоромантизму: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2002. 20 с.
4. Баган О. Юрій Дараган і початки вісниківського неоромантизму: Передмова. Гридень Дажбога: Юрій Дараган. Збірник. Дніпро – Тернопіль: Крила, 2022. С. 7–21.
5. Коцарев О. пригоди українського авангардиста у Празі. Критика. Рік XXII. Ч. 9–10 (251–252). С. 27–29.
6. Клімчук Ю. Образ Праги в поетичній рецепції Марини Цветаєвої, Олени Теліги та Олега Ольжича. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2011. № 11. С. 23–29.
7. Клімчук Ю. Особливості функціонування макро- та мікротопонімів у структурі празького тексту (на прикладі поетичної творчості представників «празької школи»). Волинський філологічний текст і контекст. 2013. Вип. 16. С. 59–68.
8. Клімчук Ю. Топос Праги в поетичній рефлексії Євгена Маланюка, Марини Цветаєвої та Емілії Чергинцевої. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2011. № 13. С. 54–60.
9. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика у Франції. Слово і Час. 2009. № 11. С. 3–20.
10. Руснак І. Живий дух Уласа Самчука. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: Роман, оповідання, новели. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2009. С. 9–28.
11. Самчук У. На краю часу. Харків: Фоліо, 2022. 416 с.
12. Самчук У. Саботаж УВО. Харків: Фоліо, 2022. 656 с.

References

1. Bahan, O. (2009). Visnykivstvo yak ideya [Visnyky movement as an idea]. In U. Samchuk, Kulak. Mesnyky. Vidnaydenyi ray: Roman, opovidannya, novely [Fist. Avengers. Paradise found: Novel, stories, novellas] (pp. 3–8). VF "Vidrodzhennya" [in Ukrainian].
2. Bahan, O. (2002). Estetyka i poetyka visnykivs'koho neoromantyzmu [Aesthetics and poetics of Visnyky neo-romanticism] (Unpublished candidate dissertation). Ivan Franko National University of Lviv, Lviv [in Ukrainian].
3. Bahan, O. (2022). Yuriy Darahan i pochatky visnykivs'koho neoromantyzmu: Peredmovy [Yuriy Darahan and the beginnings of Visnyky neo-romanticism: Preface]. In Hryden' Dazhbaha: Yuriy Darahan. Zbirnyk [Gridyen of Dazhbah: Yuriy Darahan. Collection] (pp. 7–21). Kryla [in Ukrainian].
4. Bahan, O. (2025, February 21). Visnykivstvo yak fenomen natsionalizmu v kul'turi [Visnyky movement as a phenomenon of nationalism in culture]. Ukrayins'ky pohlyad [Ukrainian View]. Retrieved from <https://ukrpohliad.org/blogs/visnykivstvo-yak-fenomen-natsionalizmu-v-kulturi.html> [in Ukrainian].
5. Klimchuk, Yu. (2011). Obraz Prahy v poetychniy retseptsii Maryny Tsvyetaeyvoyi, Oleny Telihi ta Oleha Ol'zhycha [The image of Prague in the poetic reception of Marina Tsvetaeva, Olena Teliha and Oleh Olzhych]. Naukovyy visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturознавство [Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Philological Sciences. Literary Studies], 11, 23–29 [in Ukrainian].

6. Klimchuk, Yu. (2011). Topos Prahy v poetychniy refleksiyi Yevhena Malanyuka, Maryny Tsvyetaevoyi ta Emiliyi Chehryntsevoyi [The topos of Prague in poetic reflection of Yevhen Malanyuk, Marina Tsvetaeva and Emilia Chehryntseva]. *Naukovyy visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky. Literaturonnavstvo* [Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Philological Sciences. Literary Studies], 13, 54–60 [in Ukrainian].
7. Klimchuk, Yu. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannya makro- ta mikrotoponimiv u strukturi prazh'koho tekstu (na prykladi poetychnoyi tvorchoosti predstavnykiv «prazh'koyi shkoly») [Features of functioning of macro- and microtoponyms in the structure of Prague text (on the example of poetic works of representatives of the "Prague school")]. *Volyn' filolohichna: tekst i kontekst* [Volyn Philological: Text and Context], 16, 59–68 [in Ukrainian].
8. Kotsarev, O. Pryhody ukrayins'koho avanhardysta u Prazi [Adventures of a Ukrainian avant-gardist in Prague]. *Krytyka* [Criticism], 22(9–10), 27–29 [in Ukrainian].
9. Nalyvaiko, D. (2009). Suchasna literaturna komparatyvistyka u Frantsiyi [Contemporary literary comparative studies in France]. *Slovo i Chas* [Word and Time], 11, 3–20 [in Ukrainian].
10. Rusnak, I. (2009). Zhyvyi dukh Ulasa Samchuka [The living spirit of Ulas Samchuk]. In U. Samchuk, *Kulak. Mesnyky. Vidnaydenyi ray: Roman, opovidannya, novely* [Fist. Avengers. Paradise found: Novel, stories, novellas] (pp. 9–28). VF "Vidrodzhennya" [in Ukrainian].
11. Samchuk, U. (2022). *Na krayu chasu* [At the edge of time]. Folio [in Ukrainian].
12. Samchuk, U. (2022). *Sabotazh UVO* [UVO sabotage]. Folio [in Ukrainian].